

Anna Catharina Horn: *Lov og tekst i middelalderen. Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov*. Göteborgsstudier i nordisk språkvitenskap, 26. Göteborg: Göteborgs universitet, 2015. 377 sider. ISBN: 978-91-87850-61-5.

Meldt av Lena Rohrbach

Vi har i de siste årene sett et stort antall av materialfilologiske studier innenfor norrøn filologi. Denne studien inngår i denne tradisjonen, men knytter samtidig tydelig an til tradisjonell tekstkritisk metode. Anna Catharina Horn skriver flere ganger i boka at hun ved å kombinere disse metodene vil studere det hun gjennomgående kaller “kontaminerte tekster”, det vil si tekster som ikke kan innordnes i et lineært stemma, men bygger på flere forelegg. Struktureenheten som hun retter oppmerksomheten mot, er kapitteinndelingen. Undersøkelsens korpus består av femten håndskrifter av Magnus Lagabøtes landslov med en felles kapittelstruktur som skiller seg fra de øvrige 24 middelalderhåndskriftene av Landsloven. Denne gruppen tar Horn som utgangspunkt for en detaljert studie av tekststrukturen i Landsloven. Undersøkelsen har et dobbelt siktemål, én teksthistorisk og én metodologisk: For det første vil Horn etablere ny kunnskap om relasjonen mellom de overleverte håndskriftene, for det andre tar hun til orde for å kombinere en tradisjonell og en nyfilologisk tilnærming til tekster.

Boka består av seks kapitler som dekker 291 sider, 68 sider vedlegg og 12 sider bibliografi, hvorav 4 sider primærkilder (med hver enkelt retterbot listet separat). Vedleggene er nummerert etter tekstkapitlene og inneholder oversettelser av enkelte kapitler til moderne norsk og paralleltekster fra forskjellige håndskrifter. Vedlegg 10 er en synoptisk fremstilling av innholdsfortegnelse i fem håndskrifter, og vedlegg 11 gir en nyttig oversikt over tekststrukturen i de femten håndskriftene i korpus. Tekstdelen inkluderer 51 tabeller, 21 figurer (først og fremst rissmønstre) og 23 fine fargefotografier av representative håndskriftsider. Tabellene opererer med en fargekode for forskjellige typer omstruktureringer som også gjenfinnes i kapitteloverskriftene i tekstdelen.

I innledningen (kap. 1) presenteres studiens mål, opplysninger om overleveringen av Landsloven, et forskningsoversyn og diskusjon av viktige grunnbegreper som tekst, tekststruktur og tekstkultur. Horn formulerer innledningsvis hypotesen om at de femten håndskriftene i

korpuset har et felles utgangspunkt enten i form av “et bestemt forelegg eller et bestemt skriftmiljø, eller begge deler” (2). Samtidig klargjør hun at formålet ikke er å identifisere konkrete skriptorier, men å belyse produksjonen av håndskriftene på et mer abstrakt nivå. Horn følger Keyzers og Munchs inndeling av Landslov-håndskriftene etter lagdømme og bruker siglene som er kjent fra *Norges gamle Love*. Hun støtter seg på Bo A. Wendts tredelte tekstbegrep som skjelner mellom tekstverk, -vitne og -bærer (9–12). I noen av definisjonene refererer forfatteren til litt perifer litteratur som f.eks. til Renate Bartschs *Norms of Language* (1987) og Andreas Chestermans *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory* (2000) i diskusjonen av normbegrepet. Den følgende diskusjonen om begrepene norm og konvensjon i sammenheng med middelalderlig håndskriftproduksjon er imidlertid innsiktsfull, og Horn utvikler allerede her forholdet mellom norm/konvensjon og variabler som kriterium for studier av skrivemiljøer, noe som hun tar opp senere i den første hoveddelen av analysen. Generelt er begrepsdiskusjonen en god gjennomgang av gjengse definisjoner av sentrale konsepter innenfor nyere filologisk forskning. Den og forskningsoversikten viser samtidig tydelig at undersøkelsen hviler tungt på tidligere filologiske tilnærminger til den norrøne tradisjonen. Studier av pragmatisk litteratur fra andre europeiske regioner som har beskjefteget seg med lignende spørsmål, f.eks. innenfor Sachsenspiegel-forskningen, blir ikke tatt opp; det samme gjelder norske bidrag fra historikere innenfor samme forskningstradisjon. På 20 sider rekapitulerer Horn i det følgende kapitlet (*Bakgrunn*) den rettshistoriske bakgrunnen, Landslovens innhold og struktur, forskjellige skrivermiljøer og informasjon om produksjonen av Landslov-håndskriftene. Dette kapittel bygger i høy grad på tidligere forskning.

Kapittel 3 (*Metode og materiale*) angir nærmere rasjonalet bak avgrensningen av korpuset. De femten håndskriftene har det til felles at kapittel 22 i Mannhelgebolken og kapittel 37 i Landsleiebolken er samordnet, om enn på litt forskjellige måter. Horn går ut fra at denne samordningen har et felles utgangspunkt og karakteriserer de femten håndskriftene som en egen ‘tekstvitnetype’(44). I denne første delen av boka forblir det uklart hvorfor nettopp denne strukturvarianten ble valgt som kriterium, og om det finnes strukturvarianter av lignende omfang som går på tvers av denne grupperingen. Etter tekstanalysen i kapittel 5 blir det tydelig at den utvalgte samordningen er den mest omfattende og

at ingen annen strukturvariant i tekstoverleveringen forener på langt nær så mange håndskrifter i én gruppe som denne (190), men denne forklaringen kunne leseren ha ønsket seg i den innledende diskusjonen. Videre lurer leseren på om hypotesen fungerer hvis man går ut fra en overleveringssituasjon som forfatteren i tråd med tradisjonell filologisk tenkning kaller kontaminert. Horn påpeker selv at det finnes en alternativ terminologi for fenomenet som David d'Arrays 'horizontal transmission' (46), men foretrekker å bibeholde kontaminasjonsbegrepet.

Metodekapitlet inneholder i tillegg til en detaljert presentasjon av den tekskritiske metoden og materialfilologien også en nærmere drøfting av Wendts tre tekstnivåer (48–51). Det gir en fin beskrivelse av overlappingen av tekstbærer- og tekstvitnenivået og viser tydelig hvordan tekststrukturen i form av kapitteinndelingen realiseres på begge nivåer – grafisk og tekstuelt. Avslutningsvis presenterer kapitlet også fremgangsmåten i de følgende kapitlene og redegjør for valg av AM 62 4to som referansetekst for strukturanalysen. I det hele tatt er kapittel 1 og 3 nokså redundante, og en del nøkkelord (ikke minst 'kontaminasjon') gjentas nesten som mantra i denne innledende delen av studien.

Kapittel 4 (*Tekstbærerne*) dreier seg om de femten håndskriftene. Kapitlet følger samme struktur for alle håndskriftene og analyserer dem i henhold til kodikologi, utforming og skrift. Under overskriften kodikologi undersøkes leggstruktur, rissmønster (markering av tekstfelt) og leggmerking. Utformingen omfatter tekstorganisering ved hjelp av paratekster som innholdsfortegnelser, initialer og kapitteloverskrifter og en adskilt diskusjon av initialenes form og stil. Den paleografiske undersøkelsen støtter seg på Albert Derolez' klassifikasjon av skrifttyper og legger også frem nye forslag angående antall skriverhender i noen av håndskriftene (f.eks. i GKS 3261 4to, Holm Isl. Perg. fol. nr. 11, NKS 1640 4to og AM 69 4to). Disse kan noen steder virke litt spekulative, som for eksempel når skifte i skrift tolkes som opphold under arbeidet som "peker på at skriveren har hatt andre oppgaver som har vært prioritert foran Landsloven, som dermed har måttet vente" (89). Generelt byr den omfattende, parallelt strukturerte gjennomgangen av de femten tekstbærerne og særlig den oppsummerende felles diskusjonen på noen spennende nye detaljinnsikter. Et ledende spørsmål i dette kapitlet er hvor konsekvent de forskjellige trekkene er gjennomført i de enkelte håndskriftene, blant annet når det gjelder antall blad per legg, linjer per side og plasseringen av øverste linje over eller under risslinjen. Horn

tolker konsekvens i denne sammenhengen som tegn på produksjon “i et miljø med store ressurser og profesjonalitet knyttet til utforming og layout” (162). Basert på forskjellene mellom håndskriftene deler hun dem inn i tre nivå fra mer til mindre konsekvent (165). Horn påpeker at håndskriftene fra den mest konsekvente gruppen er eldst (1300–25), mens de minst konsekvente håndskriftene daterer fra omkring 1350. Horn innrømmer at dateringen av håndskriftene er problematisk, men ikke desto mindre holder hun fast ved den tradisjonelle dateringen av håndskriftene som alle er datert innenfor et kort tidsrom i perioden mellom 1280 og 1350. Det synes vanskelig å underbygge et diakront perspektiv basert på disse dateringene.

Kapittel 5, *Tekstvitnene*, utgjør den andre hoveddelen av undersøkelsen og består av tre underkapitler. Underkapitlet “Strukturanalyse” legger frem fem forskjellige strukturvarianter som diskuteres i en gjennomgang av alle bolker i Landsloven. De fem typene betegnes ‘grafisk avgrensning’, ‘omposisjonering’, ‘samordning’, ‘interpolasjon’ og ‘mangel’. I dette kapitlet trekker Horn ved siden av korpuset (gruppe A) også inn de øvrige 24 håndskriftene (gruppe B) i diskusjonen for å støtte hypotesen om at de femten håndskriftene i hennes korpus danner en særskilt gruppe. Gjennomgangen av alle strukturvariantene viser en stor tekststrukturell variasjon. I nesten alle tilfeller finnes det et flertall av individuelle variasjoner, men noen få strukturvarianter gjenfinnes i flere håndskrifter – i de fleste tilfellene innenfor gruppe A. Den mest gjengse strukturvarianten er grafisk avgrensning som innebærer en ny kapitteinndeling med uforandret hovedtekst. Samtidig finnes denne varianten gjentatte ganger i bare ett håndskrift. Dette leder Horn til den slutning at denne strukturvarianten oppstår “tilfeldig eller ubevisst” (188) og hun klassifiserer den derfor som mindre relevant. De andre typene av strukturvariasjon med aktiv omposisjonering, innføring eller sletting av kapitler er mye sjeldnere. Det er disse aktive forandringer av tekstforløpet som Horn retter sin oppmerksomhet mot i det følgende. Underkapitlet “Variantanalyse” diskuterer et utvalg av de aktive variasjonene med henhold til innhold og plassering, opprinnelse og fordeling blant tekstvitnene. Denne delen av boka er i flere henseende overbevisende. Særlig vellykket er diskusjonen av undersøkelsens utgangspunkt – samordning av de to kapitlene i Mannhelge- og Landsleigebolken. Diskusjonen av materialiteten av disse kapitlene i de forskjellige håndskriftene med notater i margin o.l. viser prosessualiteten og skriverens aktive be-

handling av teksten (196–98). Dessuten drøfter Horn i dette kapitlet om det finnes tilsvarende tekststrukturer i andre lovtekster som de eldre landskapslovene, Byloven, Járnsíða og Jónsbók. Denne sammenligningen viser en del overensstemmelser mellom strukturvarianter i Landslov-håndskrifter og de andre lovtekstene. Det nokså heterogene siste underkapittelet “Kontekst” tar opp andre karakteristika i de undersøkte håndskriftene som innholdsfortegnelser, lagtingsreferanser og sammenstilling med andre tekster. Igjen fører analysene i dette kapitlet ikke til entydige, nye innsyn vedrørende håndskriftundergrupper, tendenser avkrefte igjen når flere eksempler trekkes inn i diskusjonen. Dette viser at vi har å gjøre med et komplekst materiale med komplekse produktjonsbetingelser som ikke tillater enkle klassifikasjoner, hverken i form av et stemma eller i form av etablering av undergrupper.

I den sammenfattende diskusjonen (kapittel 6) fremhever Horn at strukturvariasjon i Landslov-håndskriftene i høy grad synes å bygge på Byloven og de eldre Landskapslovene. Dette leder henne til å lokalisere omstruktureringsprosesser til større skriptorier med tilgang til flere lovtekster, imidlertid uten å nevne noen konkrete sentre. Videre foreslår Horn at de reviderte norske landskapslovene fra 1260-årene og selve Landsloven ikke ble oppfattet som forskjellige lovverk og at skriverne derfor brukte tekster fra begge i produksjonen av nye tekstvitner (283). Dette er en spennende og viktig iakttagelse som gir ny innsikt i lov-kulturen i middelalderens Norge.

Anna Catharina Horn konkluderer selv med at “studiet av tekststrukturer og strukturvariasjon er [...] velegnet for avgrensning av store håndskriftresensjoner” (282). Dette er jeg i og for seg enig i. Studiens verdi kan imidlertid noen ganger synes vurdert i høyeste laget, som for eksempel når hun skriver at hun har “utviklet en ny metode der grafiske elementer som initialer og eventuelle kapitteltitler avgrenser hvert enkelt kapittel” (167). Undersøkelsen er ikke desto mindre et verdifullt bidrag til en materialfilologisk tilnærming til manuskriptkulturen og skriver seg samtidig inn i den økende interessen for den del av det norrøne tekst-materialet som ikke tilhører skjønnlitteraturen. De juridiske tekstene utgjør størsteparten av alle overleverte håndskrifter ikke bare i Norge, men også ellers i Norden, og studiet av disse håndskriftene gir innsikt både i oppfatningen av lovene som tekster og i den norrøne skriftkulturen allment. Noen kanskje litt uheldige valg av termer og litt snever forsknings-historisk basering til tross, er undersøkelsen tett og detaljrik og inspirerer

BOKMELDING

til ettertanke og oppfølgende studier for dem som interesserer seg for materialfilologi eller middelalderens overlevering av lover.

Lena Rohrbach
Humboldt-Universität zu Berlin
Nordeuropa-Institut
Unter den Linden 6
DE-10099 Berlin
lena.rohrbach@hu-berlin.de